

دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی بوشهر

دانشکده پیراپزشکی

گروه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی

پایان‌نامه کارشناسی ارشد

بررسی موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر

میترا باغ‌جنتی

استاد راهنما

دکتر علی حمیدی

استاد مشاور آماری

دکتر نیلوفر معتمد

زمستان ۱۳۹۲

چکیده

هدف: آموزش تفکر انتقادی وظیفه مهم نهادهای آموزشی است. از این رو کتابخانه‌های دانشگاهی نیز به‌عنوان جزء جدایی‌ناپذیر نهادهای آموزشی بایستی با ایجاد و تقویت تفکر انتقادی و لحاظ کردن این جنبه در آموزش‌های کتابخانه‌ای به کاربران خود کمک کنند تا بتوانند بیش‌ترین استفاده را از منابع اطلاعاتی ببرند. در نتیجه توجه به وضع کتابخانه‌های دانشگاهی و شناسایی مشکلات و بازدارنده‌های قابل ملاحظه در راه ایجاد محیط مناسب پرورش تفکر انتقادی و غلبه بر آن‌ها به‌عنوان موضوع اصلی پژوهش در نظر گرفته شد.

روش‌شناسی: در این پژوهش توصیفی پیمایشی، موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی از دیدگاه نمونه ۷۹۳ نفری دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر که به شیوه نمونه‌گیری طبقه‌ای نسبی انتخاب شده بودند، بررسی شد. داده‌ها به‌وسیله پرسشنامه محقق‌ساخته روا و پایا که با طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای طبقه‌بندی شده بود، گردآوری شد. تحلیل آماری داده‌ها نیز با استفاده از آمار توصیفی، آزمون‌های تی مستقل، مان-ویتنی و کروسکال والیس انجام گرفت.

یافته‌ها: در جهت تعیین نقش هر یک از حیطه‌های هفت‌گانه موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی، با توجه به میانگین وزنی حیطه‌های موانع زبانی (۳/۵۹)، ذاتی کاربران (۳/۴۹)، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی کاربران (۳/۳۸) و منطقی (۳/۳۴)، این موانع به ترتیب به‌عنوان مهم‌تری شناسایی شدند.

بحث و نتیجه‌گیری: با توجه به نتایج پژوهش حاضر عامل عمده در ایجاد موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی، عدم توانایی دانشجویان در تعیین نیازهای اطلاعاتی خود و راه‌های برآورده ساختن آن‌ها در بهترین شکل و کم‌ترین زمان است. بنابراین برپایی کارگاه‌های آموزشی جهت ارتقاء مهارت‌های سواد اطلاعاتی، توانایی‌های اطلاع‌یابی، تحلیل، ارزیابی و قضاوت در مورد ارزش و اعتبار محتوای اطلاعات و ایجاد بستر مناسب برای تبادل نظر و بحث بین دانشجویان و در نهایت تشویق آن‌ها به تنظیم قضاوت‌های خود می‌تواند در برطرف ساختن موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی مؤثر باشد.

واژه‌های کلیدی: دانشجویان، کتابخانه‌های دانشگاهی بوشهر، موانع تفکر انتقادی.

فهرست مندرجات

فصل اول: کلیات پژوهش

۱. بیان مسأله.....	۲
۱-۱. مقدمه.....	۲
۲-۱. تعریف مسأله.....	۴
۳-۱. اهمیت و ضرورت اجرای پژوهش.....	۶
۴-۱. هدف اصلی پژوهش.....	۸
۵-۱. هدف‌های فرعی پژوهش.....	۸
۶-۱. سؤال اصلی پژوهش.....	۹
۷-۱. سؤال‌های فرعی پژوهش.....	۹

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۱-۲. بنیان‌های نظری پژوهش.....	۱۱
۱-۱-۲. مقدمه.....	۱۱
۲-۱-۲. تاریخچه تفکر انتقادی.....	۱۱
۳-۱-۲. معنا و مفهوم تفکر انتقادی.....	۱۳
۴-۱-۲. ویژگی‌های متفکر نقاد.....	۱۵
۵-۱-۲. عوامل بسترساز تفکر انتقادی.....	۱۷
۶-۱-۲. موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی.....	۱۸
۱-۶-۱-۲. موانع ذاتی.....	۲۲
۲-۶-۱-۲. موانع زبانی.....	۳۱
۳-۶-۱-۲. موانع منطقی.....	۳۴
۴-۶-۱-۲. موانع روان‌شناختی و جامعه‌شناختی.....	۳۶
۷-۱-۲. جمع‌بندی مبانی نظری.....	۴۸
۲-۲. مروری بر پژوهش‌های مشابه در داخل و خارج از ایران.....	۴۹
۱-۲-۲. پژوهش‌های انجام شده در داخل کشور.....	۴۹
۲-۲-۲. پژوهش‌های انجام شده خارج از کشور.....	۵۷

۳-۲-۲. استنتاج از مرور نوشتارها..... ۶۴

فصل سوم: روش‌شناسی پژوهش

۳. روش‌شناسی پژوهش ۶۷

۳-۱. مقدمه ۶۷

۳-۲. روش انجام پژوهش ۶۷

۳-۳. جامعه آماری پژوهش ۶۸

۳-۴. حجم نمونه و روش محاسبه آن ۶۹

۳-۵. ابزارها و مراحل گردآوری اطلاعات ۷۰

۳-۶. روایی ابزار گردآوری اطلاعات ۷۲

۳-۷. پایایی ابزار گردآوری اطلاعات ۷۲

۳-۸. فرآیند گردآوری داده‌ها ۷۳

۳-۹. تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها ۷۴

۳-۱۰. آزمون فرض نرمال بودن متغیرها ۷۴

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده‌ها

۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها ۷۷

۴-۱. مقدمه ۷۷

۴-۲. توصیف متغیرهای مورد مطالعه ۷۸

۴-۳. تحلیل اطلاعات جمعیت‌شناختی ۷۸

۴-۴. پاسخ به سؤال اصلی پژوهش ۸۲

۴-۵. پاسخ به سؤال‌های فرعی پژوهش ۹۶

۴-۵-۱. اهمیت مؤلفه‌های حیطه موانع ذاتی در جلوگیری از رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دانشجویان

دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر به چه میزان است؟ ۹۶

۴-۵-۲. اهمیت مؤلفه‌های حیطه موانع زبانی در جلوگیری از رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دانشجویان

دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر به چه میزان است؟ ۱۰۰

۴-۵-۳. اهمیت مؤلفه‌های حیطه موانع منطقی در جلوگیری از رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین

دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر به چه میزان است؟ ۱۰۳

۴-۵-۴. اهمیت مؤلفه‌های حیطه موانع روان‌شناختی و جامعه‌شناختی در جلوگیری از رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر به چه میزان است؟ ۱۰۵

فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری

۵. بحث و نتیجه‌گیری..... ۱۱۳
- ۱-۵. مقدمه..... ۱۱۳
- ۲-۵. خلاصه یافته‌ها..... ۱۱۵
- ۱-۲-۵. بررسی موانع ذاتی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر..... ۱۱۷
- ۲-۲-۵. بررسی موانع زبانی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر..... ۱۱۹
- ۳-۲-۵. بررسی موانع منطقی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر..... ۱۲۰
- ۴-۲-۵. بررسی موانع روان‌شناختی و جامعه‌شناختی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر..... ۱۲۲
- ۵-۲-۵. مقایسه نظر دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر پیرامون موارد فوق بر حسب عوامل دموگرافیک..... ۱۲۵
- ۳-۵. بحث و نتیجه‌گیری..... ۱۲۷
- ۴-۵. پیشنهادهای کاربردی پژوهش..... ۱۲۹
- ۵-۵. پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آتی..... ۱۳۰
- ۵-۵. محدودیت‌های اجرای پژوهش..... ۱۳۰

فهرست منابع

- منابع فارسی..... ۱۳۱
- منابع انگلیسی..... ۱۳۵
- پیوست..... ۱۳۸

فهرست جدول‌ها و نمودارها

- نمودار ۱-۲. موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی ۴۶-۴۷
- جدول ۱-۳. فراوانی دانشجویان شاغل به تحصیل در دانشگاه علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر به تفکیک دانشکده‌ها (۹۲-۱۳۹۱) ۶۹
- جدول ۲-۳. فراوانی حجم نمونه دانشجویان شاغل به تحصیل در دانشگاه علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر به تفکیک دانشکده‌ها و جنسیت (N=793) ۷۰
- جدول ۳-۳. گویه‌های تنظیم شده در پرسشنامه برای هر یک از حیطه‌های مختلف موانع رشد تفکر انتقادی ۷۱
- جدول ۴-۳. ضرایب آلفای کرونباخ برای حیطه‌های مختلف موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی ۷۳
- جدول ۵-۳. نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف برای امتیاز کل و میانگین امتیاز حیطه‌های مختلف موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی ۷۵
- جدول ۱-۴. ویژگی‌های متغیرهای پژوهش به تفکیک نقش، ماهیت و مقیاس ۷۸
- جدول ۲-۴. توزیع فراوانی و فراوانی نسبی دانشجویان بر حسب دانشگاه، دانشکده‌ها و رشته‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس (N=793) ۸۰
- جدول ۳-۴. توزیع فراوانی و فراوانی نسبی دانشجویان بر حسب جنسیت (N=793) ۸۱
- جدول ۴-۴. توزیع فراوانی و فراوانی نسبی دانشجویان بر حسب مقطع تحصیلی (N=793) ۸۲
- جدول ۵-۴. نمره نگرش به حیطه‌های مختلف موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر-۱۳۹۲ ۸۵
- جدول ۶-۴. نمره نگرش به حیطه‌های مختلف موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بوشهر-۱۳۹۲ ۸۶
- جدول ۷-۴. نمره نگرش به حیطه‌های مختلف موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه خلیج فارس-۱۳۹۲ ۸۷
- جدول ۸-۴. نمره نگرش کلی به موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر-۱۳۹۲ ۸۸
- جدول ۹-۴. مقایسه نمره نگرش کلی و نگرش به حیطه‌های مختلف موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دانشجویان دانشگاه علوم بوشهر پزشکی و دانشجویان دانشگاه خلیج فارس-۱۳۹۲ ۸۹
- جدول ۱۰-۴. مقایسه نمره نگرش کلی و نگرش به حیطه‌های مختلف موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دو جنس در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر-۱۳۹۲ ۹۰
- جدول ۱۱-۴. مقایسه نمره نگرش کلی و نگرش به حیطه‌های مختلف موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین مقاطع تحصیلی در دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی بوشهر و خلیج فارس بوشهر-۱۳۹۲ ۹۱

- جدول ۴-۱۲. مقایسه نمره نگرش به حیطه‌های مختلف موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دانشجویان دانشکده‌های دانشگاه علوم پزشکی بوشهر-۱۳۹۲..... ۹۳
- جدول ۴-۱۳. مقایسه نمره نگرش به حیطه‌های مختلف موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دانشجویان دانشکده‌های دانشگاه خلیج فارس-۱۳۹۲..... ۹۵
- جدول ۴-۱۴. نمره نگرش دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر به مؤلفه‌های موانع ذاتی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی-۱۳۹۲..... ۹۷
- جدول ۴-۱۵. مقایسه نمره نگرش به مؤلفه‌های موانع ذاتی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بوشهر و دانشجویان دانشگاه خلیج فارس-۱۳۹۲..... ۹۸
- جدول ۴-۱۶. مقایسه نمره نگرش به مؤلفه‌های موانع ذاتی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دو جنس در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر-۱۳۹۲..... ۱۰۰
- جدول ۴-۱۷. نمره نگرش دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر به مؤلفه‌های موانع زبانی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی-۱۳۹۲..... ۱۰۱
- جدول ۴-۱۸. مقایسه نمره نگرش به مؤلفه‌های موانع زبانی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بوشهر و دانشجویان دانشگاه خلیج فارس-۱۳۹۲..... ۱۰۲
- جدول ۴-۱۹. مقایسه نمره نگرش به مؤلفه‌های موانع زبانی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دو جنس در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر-۱۳۹۲..... ۱۰۲
- جدول ۴-۲۰. نمره نگرش دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر به مؤلفه‌های موانع منطقی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی-۱۳۹۲..... ۱۰۴
- جدول ۴-۲۱. مقایسه نمره نگرش به مؤلفه‌های موانع منطقی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بوشهر و دانشجویان دانشگاه خلیج فارس-۱۳۹۲..... ۱۰۴
- جدول ۴-۲۲. مقایسه نمره نگرش به مؤلفه‌های موانع زبانی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دو جنس در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر-۱۳۹۲..... ۱۰۵
- جدول ۴-۲۳. نمره نگرش دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر به مؤلفه‌های موانع روان‌شناختی و جامعه‌شناختی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی-۱۳۹۲..... ۱۰۷
- جدول ۴-۲۴. مقایسه نمره نگرش به مؤلفه‌های موانع روان‌شناختی و جامعه‌شناختی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بوشهر و دانشجویان دانشگاه خلیج فارس-۱۳۹۲..... ۱۰۹
- جدول ۴-۲۵. مقایسه نمره نگرش به مؤلفه‌های موانع روان‌شناختی و جامعه‌شناختی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دو جنس در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر-۱۳۹۲..... ۱۱۱
- جدول ۵-۱. مقایسه میانگین وزنی حیطه‌های موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی..... ۱۱۷

فصل اوّل

کلیات پرورش

۱. بیان مسأله

۱-۱. مقدمه

ویژگی‌های جوامع کنونی نظیر وجود فن‌آوری‌های پیشرفته، اینترنت و توسعه ارتباطات، افراد را با انبوهی از اطلاعات روبه‌رو کرده است. اما اطلاعات به خودی‌خود کارآمد و ارزشمند نیستند؛ بلکه زمانی می‌توانند کارآمد و ارزشمند باشند که با توجه به نیازهای اطلاعاتی خاص هر فرد به‌طور صحیح گزینش شده باشند. در این میان کتابخانه‌های دانشگاهی به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیر نظام‌های آموزشی با انتخاب، گردآوری، سازماندهی و اشاعه دانش مدون بشر، نقش غیرقابل انکاری در رشد اندیشه و تعالی تفکر دانشجویان ایفا می‌نمایند. در گذشته، کتابخانه‌ها تنها مخازن ارائه‌کننده اطلاعات بودند و حجم اطلاعاتی که در دسترس قرار می‌گرفت آنقدر زیاد نبود که افراد مجبور به گزینش اطلاعات باشند، اما امروزه با توجه به پدیده‌هایی همچون انفجار اطلاعات، رشد تصاعدی متون و تنوع در محمل‌ها، حجم اطلاعاتی که در دسترس قرار می‌گیرد از توانایی افراد در استفاده از این اطلاعات فراتر رفته است. این امر افراد را ملزم ساخته تا مهارت خود را در تفکر و استدلال افزایش دهند. در نتیجه توانمند شدن در زمینه تفکر و استدلال، افراد می‌توانند به پردازش، سازماندهی، طبقه‌بندی و مقایسه اطلاعات موجود و سپس ارزشیابی اطلاعات قبلی با اطلاعات جدید و در نهایت استفاده از این اطلاعات بپردازند، تا از این طریق مشکل دستیابی به اطلاعات مورد نیاز از میان حجم عظیم اطلاعات موجود حل شود. این توانمندی‌ها در مفهوم تفکر انتقادی قابل شناسایی است. زیرا

"برخی از صاحب‌نظران تفکر انتقادی^۱ را نوعی تفکر دانسته‌اند که بر نگرش‌ها و رفتارهای آدمی

تأثیر می‌گذارد و مشتمل بر مهارت‌هایی چون توانایی تعریف هدف، فرمول‌بندی سؤال، گردآوری

اطلاعات مرتبط و توانایی ارزیابی آن‌ها و قضاوت بر مبنای شواهد و مدارک مستدل است تا در

¹ Critical Thinking

نهایت به حل مسأله‌ای منجر شود. به این ترتیب می‌توان بیان داشت که تفکر انتقادی و کارکردهای

آن به مثابه منبعی نیرومند در مواجهه با چالش‌های فزاینده دنیای اطلاعات به امری ناگزیر تبدیل

شده است" (کوکبی، حری و مکتبی‌فرد، ۱۳۸۹).

البته علاقه به توسعه توانایی‌های تفکر انتقادی در محافل آموزشی پدیده جدیدی نیست. مایرز

مؤلف کتاب «آموزش تفکر انتقادی» معتقد است منشاء چنین علاقه‌ای به آکادمی افلاطون بر می‌گردد.

الگویی که دانشگاه‌های مدرن امروز، از آن برخاسته‌اند، اما به تدریج از این سنت دیرینه فاصله گرفته

و بیش‌ترین توجه خود را به ارائه اطلاعات معطوف کرده‌اند (مایرز، ۱۳۹۰: ۷). وی تفکر انتقادی را

"قدرت تنظیم کلیات (توانایی ایجاد یک چارچوب تحلیلی)، پذیرفتن احتمالات نوین (پرهیز از

پیش‌داوری‌ها) و توقف داوری (تردید سالم و پرهیز از تعجیل در قضاوت)" تعریف می‌کند (همان:

۳۸). پژوهشگران دیگر نیز تعریف‌هایی را برای تفکر انتقادی مطرح کرده‌اند. از جمله این تعریف‌ها،

می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

دیوئی^۱ در کتاب «چگونه فکر می‌کنیم»^۲ ماهیت تفکر انتقادی را تردید سالم معرفی می‌کند (همان:

۱۵). واتسون و گلیزر^۳ تفکر انتقادی را آمیزه‌ای از دانش، نگرش و عملکرد در هر فرد و توانایی او

در داشتن پنج مهارت، استنباط، شناسایی مفروضات، استنتاج، تعبیر و تفسیر و ارزشیابی استدلال‌های

منطقی می‌دانند. این تعریف از تفکر انتقادی پایه‌ای برای آزمودن تفکر انتقادی شد که امروزه به

طور وسیعی درس‌نحش تفکر انتقادی به کار می‌رود و برای اکثر پژوهشگران در رشته‌های مختلف علمی

قابل قبول است (ملکی و حبیبی‌پور، ۱۳۸۶).

^۱ Dewey, John

^۲ How we think

^۳ Watson & Glaser

با توجه به مطالب بیان شده می‌توان چنین گفت که تفکر انتقادی، با وجودی که مفهوم نو بنیادی نیست و تعاریف در این زمینه، ریشه در اندیشه‌های فلسفی از سقراط تا دیوئی دارد، در اثر تغییراتی که در جهان اطلاعات اتفاق افتاده، اهمیت و نقشی مضاعف نسبت به قبل یافته است.

۱-۲. تعریف مسأله

طبق گفته مایرز^۱، افراد در جامعه می‌آموزند که چگونه برای در امان ماندن از بازخواست دیگران ساکت بمانند؛ آنان به تدریج می‌آموزند که نه تنها از سؤال کردن و پاسخ دادن صرف نظر کنند، بلکه در عوض سؤال‌ها و پاسخ‌هایی مطرح کنند که افراد تمایل به شنیدن آن دارند. امروزه دانشگاه‌ها به عنوان مراکز آموزش شهروندان در سطح عالی نیز از این قاعده مستثنی نیستند و عمدتاً به دلیل پیشرفت‌های علوم و فنون و با در نظر گرفتن بعضی از رویکردهای روان‌شناختی، توجه خود را بیش‌تر به انتقال اطلاعات و حقایق معطوف کرده و از تربیت انسان‌های متفکر منتقد فاصله گرفته‌اند (شعبانی، ۱۳۸۲: ۲۵). نگاهی به شرایط دنیای حاضر نشان‌دهنده این است که زندگی در جوامع پیچیده امروزی نیازمند افرادی است که با تکیه بر تفکر و اندیشه مستمر، قدرت جمع‌آوری اطلاعات، تجزیه و تحلیل، سازماندهی، نتیجه‌گیری و ارائه بازخورد لازم را داشته باشند. بنابراین می‌توان چنین گفت که لازمه ورود به عصر دانایی^۲ و روبه‌رو شدن با تحولات شگفت‌انگیز قرن بیست و یکم، داشتن مهارت‌های تفکر انتقادی است. تفکر انتقادی به عنوان یک فعالیت مثبت، فرآیندی است که امروزه برای رشد و ارتقاء در جامعه و سازمان، نه تنها به یادگیری در آموزش عالی، بلکه همه فعالیت‌های زندگی از جمله روابط بین فردی و کار را نیز در بر می‌گیرد.

^۱ Meyers, Chat

^۲ به گفته تافلر پس از عصر شکار و عصر ثروت، اکنون در عصر دانایی به سر می‌بریم. عصر دانایی عصری است که در آن قدرت دست افرادی است که اطلاعات بیش‌تری دارند و بی‌گمان منظور کسانی هستند که توانایی بیش‌تر در پردازش و بهره‌گیری از اطلاعات داشته باشند، زیرا امروزه به واسطه فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات، اطلاعات به وفور در دسترس همگان قرار دارد و اطلاعات هنگامی دارای ارزش است که تبدیل به دانش گردد و این دانش برای توانایی فرد، منبعی ارزشمند است (نقل در حبیبی‌پور، ۱۳۸۵).

در این میان آموزش مهارت‌های تفکر انتقادی وظیفه مهم نهادهای آموزشی است. کتابخانه‌ها نیز به‌عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از نظام آموزشی، لازم است در ایجاد و به‌کارگیری این مهارت‌ها به‌صورت فعال ایفای نقش نمایند. در این میان کتابخانه‌های دانشگاهی به‌عنوان واحدهای عملیاتی نظام آموزش عالی می‌توانند قدرت اندیشه و مهارت‌های ذهنی افراد را آن‌چنان تقویت کنند که به‌راحتی بتوانند برای دست یافتن به راه‌حل‌های مناسب و واقع‌بینانه به خلق ایده‌های نو بپردازند.

اما با وجود اهمیت نقش تفکر انتقادی، در کتابخانه‌ها توجه اندکی به این مهم شده است. در این میان برخی از صاحب‌نظران این حوزه تعاریفی را در خصوص این مفهوم بیان کرده‌اند. به طور مثال، حری (۱۳۷۸) معتقد است که نظام آموزش عالی دو نقش دارد: یکی این که به دانشجویان بیاموزند چگونه اطلاعات خویش را بیابند و دیگر این که به آنان تعلیم دهد چگونه اطلاعات به دست آمده را تعبیر و تفسیر کنند (نقل در قیاسی، ۱۳۸۶). بنابراین با توجه به نقش نهادهای آموزشی و روش‌های حاکم بر آن‌ها، این محیط‌ها باید به‌گونه‌ای سازماندهی شوند که دانشجویان را به‌جای تأکید بر حافظه و ذخیره‌سازی حجم بزرگی از داده‌ها، با مسائلی درگیر کنند که در زندگی واقعی با آن‌ها مواجه هستند و در نهایت افرادی تربیت شوند که با اتکا به نیروی اراده و تعقل خویش، منطقی بیاندیشند و در عوض وابستگی و استفاده از دستاوردهای اقتصادی و فرهنگی دیگران، مولد دانش، فن‌آوری و فرهنگ مناسب برای زندگی مستقل و فعال در عصر دانایی باشند.

اما بررسی وضع نهادها و محیط‌های آموزشی نشان دهنده وجود مشکلات و بازدارنده‌های قابل ملاحظه‌ای در راه ایجاد جو مناسب برای پرورش تفکر انتقادی است (غفاری: ۱۳۸۴)، چراکه رشد و توسعه تفکر انتقادی به غلبه بر موانع مختلف فردی و اجتماعی مانند ترس از شکست، قوانین محدود کننده و مانند آن وابسته است. بنابراین در شرایط کنونی، ضروری است با اتخاذ تدابیر و شیوه‌های مناسب، در نهادهای آموزش عالی و کتابخانه‌ها به‌عنوان جزء جدایی‌ناپذیر این نهادها، زمینه را برای

تجلی و بروز تفکر انتقادی فراهم آورد. دستیابی به چنین وضعیتی در ابتدا مستلزم شناسایی وضع موجود است. پس از آن با ارائه راه‌حل‌ها و شیوه‌های مناسب عوامل مختلفی که می‌تواند مانع دستیابی به چنین موقعیتی باشد شناسایی شده و با برطرف کردن آن‌ها زمینه رشد تفکر انتقادی فراهم خواهد شد.

با توجه به این موارد، پژوهش حاضر به بررسی موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر پرداخته تا با روشن‌تر شدن موانع مؤثر، بتوان گام مثبتی در راستای فراهم آوردن شرایط مناسب برای رشد تفکر انتقادی دانشجویان برداشت.

۱-۳. اهمیت و ضرورت اجرای پژوهش

امروزه، بخش عمده‌ای از موفقیت‌ها و پیشرفت‌های انسانی و حل معضلات اجتماعی و آموزشی در گرو اندیشه‌ها و تفکرات بارور و پویاست که بایستی باید به تناسب رشد شخصیت و تحول ذهنی افراد زمینه‌های تلاش و حرکت در جهت شکوفایی تفکر انتقادی فراهم شود و موانع پیشرفت آنان برطرف گردد. بنابراین پرورش مهارت‌های تفکر انتقادی به عنوان شرط اولیه و یکی از رسالت‌های اصلی تربیت دانشگاهی قلمداد می‌گردد (اطهری اصفهانی، ۱۳۸۶). به همین دلیل امروزه بیش‌تر دانشگاه‌های دنیا به دنبال یافتن روش‌های هستند که بتوانند موجب گسترش و ارتقاء ظرفیت‌های تفکر انتقادی در دانشجویان خود شوند؛ زیرا دانشجویانی که به صورت انتقادی فکر می‌کنند، کم‌تر به قضاوت و نتیجه‌گیری‌های تئوریک غلط می‌پردازند (بهمن‌پور و خدامرادی، ۱۳۸۹). بنابراین، در این وضعیت وقت آن رسیده است که نظام تعلیم و تربیت و به‌ویژه آموزش عالی، فرصت‌هایی را برای فراگیران فراهم آورد تا آن‌ها بتوانند با کسب توانایی تعریف هدف، فرمول‌بندی سؤال، قضاوت بر مبنای شواهد و مدارک به ارزیابی دانش جدید و اطلاعات فراوانی که با آن روبه‌رو هستند و در نهایت حل مسائل بپردازند (معطری، عابدی، امینی و فتحی‌آذر، ۱۳۸۱؛ ملکی و حبیبی‌پور، ۱۳۸۶). از این‌رو، لازم است تعلیم و

تربیت در دوره معاصر بیش از گذشته کانون توجه خود را در کنار محتوا، بر مهارت‌های تفکر انتقادی معطوف کند. نگاهی به پژوهش‌های پیشین که به بحث تفکر انتقادی دانشجویان مخصوصاً در رشته پرستاری و یا در رشته‌های مربوط به آموزش و پرورش پرداخته‌اند، مشخص می‌سازد که راجع به سنجش و بررسی مهارت‌های تفکر انتقادی، پژوهش‌های متنوعی صورت گرفته است.^۱ بنابراین در این پژوهش وجود موانع تفکر انتقادی معرفی شده در بخش بنیان‌های نظری پژوهش از جمله موانع ذاتی (پایین بودن اعتماد به نفس، نداشتن انگیزه، تعصب و مانند آن)، موانع زبانی (کلی‌گویی و کلی‌یابی، وجود ابهام در بیان مفاهیم و مانند آن)، موانع منطقی (قضاوت بر پایه داده‌های نامعتبر و/یا ناکافی، تحلیل نکردن ارزش و محتوای اطلاعات و مانند آن) و موانع روان‌شناختی و جامعه‌شناختی (نداشتن تحمل انتقاد، ناتوانی در ایجاد ارتباط مؤثر با دیگران و مانند آن) در کتابخانه‌های دانشگاهی مورد بررسی قرار می‌گیرد. با انجام این پژوهش می‌توان امیدوار بود که با شناسایی موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر به برطرف نمودن آن‌ها اقدام نمود تا از این طریق بر غنای خدمات کتابخانه‌ها افزود و از آن به‌عنوان عاملی برای ارتقاء سطح تفکر انتقادی دانشجویان بهره‌گیری شود.

به طور کلی، نتایج این پژوهش می‌تواند:

۱. به شناسایی موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی کمک کند.
۲. در جهت ارائه رهنمودهایی برای ایجاد جو مناسب پرورش تفکر انتقادی و توسعه انواع امکانات و زیرساخت‌های رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی استفاده شود.

^۱ میرمولایی، شعبانی، بابایی و عبدحق، ۱۳۸۳؛ حسن‌پور، اسکوئی و صلصالی، ۱۳۸۴؛ رنجبر و اسماعیلی، ۱۳۸۵؛ آنجفی، زراعت، سلطان‌محمدی، قاجچی‌پور و کهن، ۱۳۸۸؛ اسلامی و معافی، ۱۳۸۹؛ جاویدی کلاته‌آبادی و عبدلی، ۱۳۸۹؛ عضدی، جهان‌پور و شریف، ۱۳۸۹؛ نوشادی و خادمی، ۱۳۸۹؛ برخوردار، ۱۳۹۰؛ خدامرادی، سیدذاکرین، شهابی، یغمایی و علوی‌مجد، ۱۳۹۰؛ خندقی و پاکمهر، ۱۳۹۰؛ سجادیان، ۱۳۹۰؛ قریب، سرمدی، ابراهیمی‌مزاده، زارع، امامی و قریب، ۱۳۹۰

۳. و در نهایت با برطرف کردن موانع موجود فراروی تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی، باعث ارتقاء سطح مهارت‌های تفکر انتقادی در دانشجویان شود.

۱-۴. هدف اصلی پژوهش

هدف اصلی این پژوهش تعیین موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر و بهره‌گیری از آن جهت فراهم آوردن امکان رشد و توسعه تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی است.

۱-۵. هدف‌های فرعی پژوهش

۱. تعیین موانع ذاتی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر؛

۲. تعیین موانع زبانی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر؛

۳. تعیین موانع منطقی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر؛

۴. تعیین موانع روان‌شناختی و جامعه‌شناختی رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر؛

۵. مقایسه نظر دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر پیرامون موارد فوق بر حسب عوامل دموگرافیک.

۱-۶. سؤال اصلی پژوهش

مهم‌ترین موانع رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی از میان حیطه‌های هفت‌گانه موانع (موانع ذاتی کاربران، زبانی، منطقی، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی کاربران، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی کتابداران، ذاتی کتابداران، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی کتابداران، سازمان کتابخانه)، از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر کدامند؟

۱-۷. سؤال‌های فرعی پژوهش

۱. اهمیت مؤلفه‌های حیطه موانع ذاتی در جلوگیری از رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر به چه میزان است؟
۲. اهمیت مؤلفه‌های حیطه موانع زبانی در جلوگیری از رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر به چه میزان است؟
۳. اهمیت مؤلفه‌های حیطه موانع منطقی در جلوگیری از رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر به چه میزان است؟
۴. اهمیت مؤلفه‌های حیطه موانع روان‌شناختی و جامعه‌شناختی در جلوگیری از رشد تفکر انتقادی در کتابخانه‌های دانشگاهی بین دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر به چه میزان است؟
۵. تا چه میزان بین نظرات دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خلیج فارس بوشهر در مورد موانع ذکر شده با توجه به خصوصیات دموگرافیک تفاوت وجود دارد؟